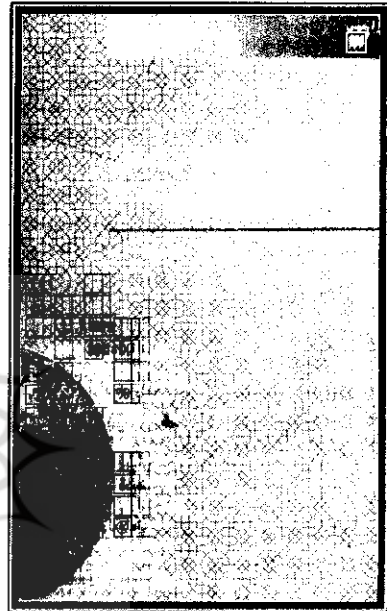

مرکز بین‌المللی گفت‌وگوی تمدن‌ها با همکاری انتشارات هرمس کتابی با نام موانع نشانه‌شناختی گفت‌وگوی تمدن‌ها نگاشته دکتر جهانگیر معینی‌علمداری، استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران را به سال ۱۳۸۰ به زیور طبع آراسته گردانیده است. نویسندۀ دانشمند آن، کتاب خویش را در یک مقدمه، شش فصل و بخش پایانی (نتیجه‌گیری) به رشته نگارش در آورده است. کتاب که در ۱۶۶ صفحه تألیف شده، با کتابنامه‌ای گسترده و پر حجم همراه است و از حیث ساختار بسیار متوازن می‌باشد؛ به گونه‌ای که فصول گوناگون آن، به استثنای فصل نخست که ۳۹ صفحه دارد و مفصل‌ترین فصل کتاب است، همه فصل‌های دیگر به‌طور میانگین حدود ۱۹/۱ صفحه را دارا هستند.

این امر خود باعث می‌شود که خواننده کتاب نه با انبوهی از مطالب مُعِل و نه مختصری مُضِر مواجه گردد. به دلیل احاطه نویسنده گرامسی به موضوع مورد گفت‌وگو، کتاب در عین

نقد و معرفی کتاب :

موانع نشانه‌شناختی گفت‌وگوی تمدن‌ها

(جهانگیر معینی‌علمداری (۱۳۸۰)،

موانع نشانه‌شناختی گفت‌وگوی

تمدن‌ها، تهران، هرمس).

ژرفی مطالب، با عباراتی روان و آشکار به نگارش در آمده است. از این رو، خواننده جدی با انبوهی از گزاره‌ها و سخنان گرانمایه‌ای که پیایی موجب افزونی او در دانش می‌شود، روبه‌رو می‌گردد. از این حیث، بایسته است از نویسنده و هم‌چنین مسئولان دو نهاد درگیر در چاپ این اثر، سپاس و قدردانی به عمل آورده شود.

آرمان نخستین راقم چنین بود که با بازشناخت آنچه کتاب در بردارد، خوانندگان این جستار را به برنهاد کتاب مورد نظر رهنمون سازد ولی از آن‌جا که نویسنده گرامی، خود به‌گونه‌ای استادانه همگی مطالب را در مقدمه ۱۲ صفحه‌ای - که گویی فصلی مستقل از کتاب می‌باشد - آورده‌اند، به مختصری از آن اشاره می‌شود (صص ۷-۱۱).

نویسنده محترم در فصل اول کتاب که تحت عنوان "نشانه‌شناسی؛ یک طرح کلی" از آن یاد می‌کند، درصدد است بحث مختصری درخصوص روش "نشانه‌شناسی" که علم جدیدی است، مطرح نماید. به نظر نویسنده محترم، با آنکه نشانه‌شناسی رشته‌ای نسبتاً جدید است و در اصل در حوزه

زبان‌شناسی مورد استفاده قرار می‌گیرد، ولی در سال‌های اخیر در مطالعات فرهنگی - اجتماعی نیز بکار رفته است. در فصل نخست (صص ۵۲-۱۳)، نویسنده به تفصیل درباره نشانه‌شناسی و عناصر سازنده آن به بحث می‌پردازد و علت بحث مستوفی نویسنده در باب این روش این است که ممکن است خوانندگان کتاب با این روش آشنایی چندانی نداشته باشند. وی زبان خاصی را در این روش بکار می‌گیرد و تلاش می‌کند تا به علت تخصصی بودن موضوع، خواننده دچار بدفهمی یا سردرگمی نگردد. در این فصل، جزئیات نظام نشانه‌شناسی و مفاهیم و اصطلاحات اصلی آن تا حدی توضیح داده شده است.

در فصل دوم که تحت عنوان "شناخت تمدن" (صص ۷۰-۵۳) در کتاب مطرح شده است، نویسنده با تعریف دو مفهوم اصلی پژوهش، یعنی "تمدن" و "گفت‌وگو" بحث را آغاز می‌کند. نویسنده این دو مفهوم را به شکلی استادانه تعریف می‌کند؛ به طوری که با ابزار نظری این تحقیق هم‌خوانی داشته باشد. سپس نویسنده محترم به تفسیری نشانه‌شناسانه از

است. در این فصول، توضیح داده شده است که چگونه برطبق نظریه نشانه‌شناسی، هویت‌هایی که ارجاعات گوناگون دارند، در ایجاد ارتباط با یکدیگر دچار مشکل می‌شوند. سپس پیامدهای آن مورد بررسی قرار گرفته است. البته در فصل سوم بیشتر به مبانی نظری این امر اشاره می‌شود و نویسنده محترم نشان می‌دهد که تمدن‌ها در تماس با یکدیگر، بر پدیده تقلیل معنی تأکید می‌کنند. در فصل بعدی، به نمونه‌های عملی که در دنیای امروز مورد توجه قرار دارند اشاره می‌شود و به تحولات تمدنی در عصر حاضر و اینکه نشانه‌ها ایدئولوژیک هستند، اشاره می‌شود و سپس به تفسیر نشانه‌شناختی از آنها پرداخته می‌شود.

در فصل پنجم تحت عنوان "غیریت و تمدن" (ص ۱۳۵-۱۱۱) نویسنده به زمینه‌ها و امکانات موجود برای غلبه بر غیریت‌سازی پرداخته است به زعم وی، گفت‌وگوی تمدن‌ها نه تنها امری شدنی بلکه با توجه به تحولات عصر جدید، امری اجتناب‌ناپذیر است.

فصل ششم تحت عنوان "تقش فهم ارتباطی در گفت‌وگوی تمدن‌ها"

ویژگی‌های "تمدن" و "گفت‌وگو" (دیالوگ) دست می‌زند و این تفسیر به گونه‌ای است که بر دو عنصر اساسی "ارتباط‌گیری" و "دلالت" تأکید داشته باشد. در اینجا، مدلولات آن دو برای توضیح مفاهیم نظری شرح و بسط داده شده است. در این فصل، نویسنده محترم نشان داده است که چگونه تمدن‌ها براساس معیاره‌سای نشانه‌شناسی شکل می‌گیرند و هویت مستقلی پیدا می‌کنند و به این ترتیب، نظام‌ها نشانه‌های خاص خود را پدید می‌آورند. نویسنده هم‌چنین توضیح می‌دهد که با چه ویژگی‌هایی می‌توان تمدن‌ها را شناخت و مرزهای نشانه‌شناسانه آنها را با سایر تمدن‌ها نشان داد.

در فصل‌های سوم و چهارم که تحت عناوین "نشانه، معنا و گفت‌وگوی تمدن‌ها" و "ایدئولوژی، خاصیت نشانگی و موانع گفت‌وگوی تمدن‌ها" (صص ۱۰۹-۷۱) از آن یاد شده است. موانع گفت‌وگوی تمدن‌ها توسط نویسنده محترم به بحث گذاشته شده است. البته مقدمات این امر در فصل قبلی فراهم شده ولی در این دو فصل مفصل‌تر به آن پرداخته شده

دانشگاهی می‌باشد و نویسنده محترم با بضاعت علمی خود، کار درخور توجهی را به انجام رسانده است.

۲- از بُعد محتوی نیز نگارنده با حداکثر توان علمی به این کار پرداخته است و در مقایسه با کارهای دانشگاهی که انجام می‌گیرد، کار درخور توجهی را به انجام رسانده است.

۳- از بُعد شکلی، اشکالاتی بر کتاب وارد است که به صورت موجز به آن پرداخته می‌شود:

با وجود دقت فراوانی که در چاپ این کتاب مبذول گردیده است، نکاتی چند سزاوار یاد کردن است؛ باشد تا در پس اصلاح و یا مورد تجدید نظر قرار دادن آن، چاپ‌های پسین، تهی از این کمی‌ها و کاستی‌ها گردد. برخی از این موارد متوجه ناشر، برخی متوجه نویسنده محترم و برخی دیگر شاید متوجه هم ناشر و هم نویسنده باشد. در نگاه نخست به کتاب، آنچه جلب نظر می‌کند، طرح روی جلد کتاب است. روال بر این است که طرح روی جلد باید به گونه‌ای برگزیده شود که خود بیانی غیرنوشتاری از عنوان کتاب باشد و یا از لحاظ نشانه‌شناختی،

(صص ۱۵۹-۱۳۷) به زیور طبع آراسته شده است. نویسنده در این واپسین فصل تلاش می‌نماید تا برخی راه‌حل‌های غلبه بر موانع موجود در راه گفت‌وگوی تمدن‌ها و رفع محدودیت‌های نشانه‌شناختی گفت‌وگوی تمدن‌ها را ارائه دهد و مزایای رفع موانع برای تک‌تک تمدن‌های زنده فعلی جهان را برشمرد. به علاوه، سعی می‌شود تا نظریه نشانه‌شناختی به قسمی مورد تأکید قرار گیرد که باعث تسهیل رونسند "گفت‌وگو" شود.

همان‌گونه که رسم پژوهش‌های علمی است، محقق محترم چند صفحه آخر تحقیق خود را به نتیجه‌گیری و جمع‌بندی بحث‌های خود اختصاص داده است و انتهای کتاب به کتابنامه اختصاص یافته است. علی‌رغم اینکه حجم کتاب چندان زیاد نمی‌باشد، ولی کثرت منابع (فارسی و لاتین) مورد استفاده، نشان از برخوردی عالمانه از طرف نویسنده نسبت به موضوع است. با این همه، درخصوص کتاب، نکاتی چند به نظر می‌رسد که به اختصار بیان می‌شود:

۱- از بُعد روشی، به نظر نگارنده کتاب دارای ویژگی یک تحقیق

محمد پروین گنابادی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- السن، دیوید (۱۳۷۷)، *رسانه‌ها و نمادها*، ترجمه محبوبه مهاجر، تهران، انتشارات سروش.

- ایگلتون، تری (۱۳۶۸)، *پیش‌درآمدی بر نظر ادبی*، ترجمه عباس مخبر، تهران، نشر مرکز.

- بشیریه، حسین (زمستان ۱۳۷۷)، "از دیالکتیک تمدن‌ها تا دیالوگ تمدن‌ها"، *گفتمان*، سال اول، شماره ۳.

- توین بی، آرنولد (۱۳۷۰)، *مورخ و تاریخ*، ترجمه حسن کامشاد، تهران، خوارزمی.

انگلیسی:

- Alcoll, Linda (1993), "How is Epistemology Political?" in Roger Gohlieb (edited), *Radical Philosophy*. Philadelphia, Temple University Press.

- Aston, Elaine and George Savona (1999), *Theatre as Sign System: Semiotics of Text and Performance*, London, Routledge.

نشانه‌ای از موضوع کتاب باشد. ولی گمان راقم این سطور این است که چنانچه کسی از عنوان کتاب آگاهی نمی‌داشت، از طرح روی جلد هیچ‌گاه نمی‌توانست پی به مضمون کتاب برد.

یکی از شگفتی‌های عجیب کتاب، کتابنامه آن می‌باشد. چه با وجود اینکه کتابنامه، در قیاس با کتاب ۱۶۶ برگگی دارای حدود ۱۲۰ منبع، چه فارسی و چه انگلیسی، می‌باشد؛ از کاستی‌های فراوانی برخوردار است که بایسته است در چاپ‌های پسین راست گردانیده شود.

پس از بررسی کامل از چند و چون منابع یاد کرده شده در کتابنامه، روشن گردید که حدود ۱۵ عنوان فارسی و ۲۸ عنوان انگلیسی (جمعاً ۴۳ عنوان) در کتابنامه آمده است ولی هیچ ردیابی از آن در متن کتاب موجود نمی‌باشد!

به دیگر سخن، چیزی حدود یک سوم از منابع حتی یک بار هم در اصل کتاب مورد استفاده واقع نگردیده است.

محض نمونه به چند مورد اشاره می‌گردد:
فارسی:

- ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۶۶)، *مقدمه ابن خلدون*، ترجمه

م.ر. قائد، تهران، نشر مرکز،
صص ۳۶-۳۷.

انگلیسی:

- Benveniste, Emile (1977), *Problems in General Linguistics*, Florida, University of Miami Press, P. 55.
- Eco, Umberto (1986), "Strategies of Lying", in Marshal Blonsky (edited), *On Sign: Semiotics Reader*, London, Basil Blackwell, PP. 3-11.
- Blonsky, Marshal (1986), ed., *On Sign: Semiotics Reader*, London, Basil Blackwell.

در برخی مواقع، یا اشتباه قطعی در کلمات می‌باشد یا با قیاس آنچه در متن آمده، دوگانگی موجود است و یا کاستی دارد. در برخی دیگر، تاریخ نشر در قیاس با آنچه در کتاب آمده گوناگون می‌باشد.

نمونه اشتباه نخست

- Kinwell, Mark ... Justicee (Justiu) صحیح
- Powell, Jim ... Biginner (Beginner) صحیح

نمونه اشتباه دوم

- داوری "شرایط غرب‌شناسی"

- Bakhtin, Michael (1995), *Toward a Philosophy of the Act*, Austin, University of Texas Press.

از دیگر سو چهل و اندی منبع نیز در متن کتاب آمده و بدان استناد شده است درحالی‌که هیچ یادی از آن در کتابنامه نیامده است (حدود یک سوم همه کتابنامه)!

فارسی:

- وبستر، راجر (زمستان ۱۳۷۳)، "ژاک دریدا و واسازی متن"، ترجمه عباس بارانی، *ارغنون*، سال اول، شماره ۴، ص ۲۵۴.
- بیدگلی، علی (زمستان ۱۳۷۷)، "نظریه‌پردازی اندیشمندان غربی در حوزه تمدن"، *چپ‌ستی گفت‌وگویی تمدن‌ها*، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ص ۴۲۵.
- باتامور، تسی. بیسی. (۱۳۵۷)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه سیدحسن منصور و سیدحسین حسینی کلجاهی، تهران، شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، ص ۱۳۵.
- مکزی، یان (۱۳۷۵)، *مقدمه‌ای بر ایدئولوژی‌های سیاسی*، ترجمه

راقم این سطور، از حدود بیست و اندی سال پیش، با آثار ادوارد سعید آشناست و به حسب انس و الفت به رویکرد او به مسائل گفت‌وگو، پیوسته هر آنچه را که به نام وی چاپ می‌گردد مطالعه می‌نماید. متأسفانه، شاهکار او که کتاب شرق‌شناسی است، با برگردانی ناشیانه و نه درخور توجه به عرصه ادبیات فارسی گام نهاده است و از آن بدتر برگردان کتاب "جهان، متن، منتقد" بود که بی‌گمان ارزش خواندن و فهم و بازیافت آن‌چه مراد نویسنده بوده را ندارد. شگفتی در این است که چرا نویسنده فاضل که به کتابخانه مرکز گفت‌وگوی تمدن‌ها دسترسی داشته است، از این دو برگردان و نه اصل آنها استفاده نموده‌اند.

در پایان بایسته می‌دانم به نکاتی چند اشارت نمایم. بی‌گمان چنان‌چه پژوهشگری مطمع نظر خویش را صرفاً نشانه‌شناسی قرار دهد، و از سویی با این نگره بخواهد به گفت‌وگویی تمدن‌ها به نظاره بنشیند، بی‌هیچ‌چون و چرایی، کتاب موانع نشانه‌شناسی گفت‌وگویی تمدن‌ها را اثری جدی می‌یابد. با این دست رویکردها چه بسا بتوان به خلق آثار جدی، چون موانع

در متن: شرط غرب‌شناسی

- Abrams, Abroms در متن:
- Haider ... Diswrsive Practices Discourse Practices در متن:
- Toynbee ... Kldonsha International Kodansha International در متن:

نمونه اشتباه سوم

- فوکو، میشل ... هرمنوتیک: گزینه جستارها
- در متن: هرمنوتیک فلسفی: گزینه جستارها
- Spivak, Gayatri ... Questioning Foundations در متن:
- Questioning Foundations: Truth, Subjectivity, Culture.

نمونه اشتباه چهارم

- بروجردی، مهرزاد، ۱۳۷۸ در متن: ۱۳۷۷.
- Anderson ... 1999 در متن: 1991
- Bourdieu ... 1991 در متن: 1997
- Dan ... 1991 در متن: 1999

این‌رو، نگاه او مبتنی بر نگاه نخبگان قدرت در ایالات متحده است. آشنایان به زبان این عده از افراد، که گهگاه در مجله‌ای که وابسته به همان شورا است، یعنی Foreign Affairs قلم می‌زنند، نیک می‌دانند که آن مجله یک مجله علمی و دانشگاهی نیست. بلکه تریبونی است که این نخبگان با یکدیگر و در فضای گفتمانی ویژه خود به سخن می‌پردازند. هم‌طرازان هانتینگتون در مسائل راهبردی، چون کیسینجر، برژینسکی و ... از زبان گفتمانی کاملاً متفاوتی برخوردارند. گویی در عالمی دیگر می‌اندیشند و در جهانی دیگر به سخن می‌پردازند. عالمی که مطلقاً برای کسانی که در فضاها‌ی علمی تنفس می‌نمایند، بیگانه و ناآشناست؛ گو اینکه امور مشترکی نیز وجود داشته باشد.

از این‌رو، برخلاف نویسنده محترم کتاب، به گمان راقم این‌سطور، برخورد تمدن‌ها، به هیچ روی یک نظریه (به معنای اصطلاحی کلمه) نیست تا بتوان با آن معامله نظریه را انجام داد. (گرچه ممکن است برنهاده بر مؤلفه‌های تئوریک نیز باشد). لذا

تاریخی، موانع اجتماعی، موانع سیاسی، موانع اقتصادی، موانع روانی، الی آخر گفت‌وگوی تمدن‌ها مبادرت ورزید. این خود کاری است ارزشمند که در فضاها‌ی دانشگاهی به چنین پژوهش‌هایی جدی و استاندارد اقدام نماییم. ولی آیا جدا و گسسته از چنین نگاهی ویژه، موانع گفت‌وگوی تمدن‌ها در چنین رویکردهایی است؟!

گفت‌وگوی تمدن‌ها، همان‌گونه که نویسنده محترم کتاب نیز بدان اشاره دارند، "درمقابل برخورد تمدن‌ها قرار می‌گیرد". (مقدمه، ص ۵) و از آن بالاتر، درمقابل برخورد تمدن‌ها شکل گرفت و مطرح گردید. از این‌رو، چون گفت‌وگوی تمدن‌ها آن روی دیگر سکه برخورد تمدن‌ها می‌باشد، بررسی برخورد تمدن‌ها شاید ساحتی از ساحت‌های بحث را روشن سازد، که چه بسا، در نگاه مستقیم به گفت‌وگوی تمدن‌ها این امر پنهان بماند.

نکته بایسته یادکرد این است که هانتینگتون، اولاً نه یک دانشمند علوم سیاسی است و نه یک تئوری‌پرداز آن رشته؛ بلکه استراتژیستی است در پیوند با شورای روابط خارجی آمریکا. گو اینکه او استاد دانشگاه هاروارد باشد و روابط بین‌الملل نیز تدریس نماید. از

را جز موجوداتی خرد و کوچک و حقیر و ناچیز نمی‌بیند.

از این‌رو، گفتمان برای چنین شخصی، زمانی متصور است که کسی هم شأن و رتبه او در "قدرت" و ارتفاع دید واقع‌گردد و با هم به زبانی مشترک و ساحت دیدی یگانه به صحبت بنشینند و سپس از موانع چنین گفتمانی سخن برانند.

دریافت نخستین از گفت‌وگوی تمدن‌ها، در آغاز تولد، نزد مخاطبان اصلی چنین بود که این سخن نیز چون آن روی دیگر سخن و گزاره برخورد تمدن‌ها، امری است همه راهبردی، برای آرمان‌هسایی از آن دست. بدین سبب، بی‌هیچ درنگی مخاطبان خود را بازیافت و آنها نیز این روپوش و پاپوش نوین را در راستای آن آرمان راهبردی، متناسب و بسزا دیدند و زیرکی و فطانت مبدع آن را ستایش کردند و ستودند. غافل از اینکه مبدع آن، تنها به نظریه‌پردازی عالمانه و آکادمیک نظر داشت. از این‌رو، در اندک زمانی، از جانب مخاطبان اصلی به کنار گذاشته شد و هیچ خبر و اتفاقی (هر چند سالی هم بدین نام آراسته گردید)، در هیچ جای جهان، جز ایران و آن هم در ساحتی

بررسی و نقد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، تاریخی این نگره و این نگاه، از بنیاد بیرون از موضوع و بی‌پیوند با آن است. در این بازی شطرنجی که قرار است طرف‌های بازی، تنها برنده آن باشند (به هر قیمت و بهایی)، آرمان فرجامین، قدرت، سلطه، برتری جویی و اموری از این دست می‌باشد. بحث از اینکه چنین رویکردهایی معمولاً دارای اوصاف مشترکی هستند که به ترتیب، توسط نویسنده بر شمرده شده‌اند، امری خارج از موضوع و بحث می‌نماید. آنها درگیر خود "بازی" هستند و نه درگیر فکر و نظر منجر به بازی. این امر چنین است که گویی تشنه، شیفته و معتاد کاری را، چون قدرت، پول، مقام و مواد مخدر از مضرات و یا اساس نظری چنین رویکردهایی آگاه‌سازیم و درمقابل، به سخنی نوروی آوریم و نظریه‌ای جدید ابداع نماییم.

کسی که در بالاترین نقطه برج ایفل ایستاده است، به حوزه و ساحتی ویژه نظر می‌افکند و از چیزی سخن به میان می‌آورد که برای آنانی که در پایین هستند کاملاً متفاوت است. اصلاً و اساساً، مخاطبان او نمی‌توانند کسانی باشند که پایین واقع شده‌اند، چه او آنها

فوق‌العاده سطحی و بی‌مایه، صورت
نپذیرفت.

تنها رویداد مهم و ماندگار، از پس
ریخت و پاش‌ها، خرج و برج‌های
بی‌حساب و کتاب، زایش کتابخانه‌ای
بود میمون و مبارک. بدین‌منظور،
برخلاف دیدگاه نویسنده محترم،
برخورد تمدن‌ها نه نظریه‌ای است در
"اثبات برتری تمدن اروپایی -
آمریکایی" (مقدمه: ص ۳)، چه از این

منظر ثابت است و نیازی به اثبات
ندارد و تنها باید فراگیری محض پیدا
کند و نه ترسی و وحشتی دارند تا
آن را به "صراحت بیان کنند"
(مقدمه، ص ۳) از این‌روست که چون
خویش را مخاطب چنین گفتاری
نمی‌یابیم آن را "امری فریبنده" (مقدمه،
ص ۳) قلمداد می‌نماییم.

دکتر رامین خان‌بگی

شُرُوبِ شَکَاهِ عُلُومِ انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی